

Остан СЕРЕДА

ПЕРШІ ПУБЛІЧНІ ДЕКЛАМАЦІЇ ПОЕЗІЙ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА ТА ШЕВЧЕНКІВСЬКІ “ВЕЧЕРНИЦІ” В ГАЛИЧИНІ

Розглянуто розповсюдження і публікації творів Т. Шевченка як основний чинник формування й утвердження української національної ідентичності в Галичині у 1860-х роках. Зазначено, що починаючи з 1862 р., публічні декламації Шевченкових поезій сприяли не тільки їх поширенню, а й формуванню української публіки в міському просторі Галичини. Вказано, що у другій половині 1860-х років щорічні світські музично-літературні шевченківські вечори (“вечерниці”) стали головним способом вшанування пам’яті поета.

Ключові слова: Тарас Шевченко, публічні декламації, національна ідентичність, Галичина.

Чимало аспектів теми “Тарас Шевченко і Галичина”, зокрема розповсюдження, видання та переклади Шевченкових творів, їх вплив на суспільне життя і кристалізацію української національної ідентичності, зародження й поширення культу поета у краї, дотепер розглядали, хоч і фрагментарно, в низці історичних та літературознавчих розвідок¹. Однак нові дослідницькі питання та джерела дають змогу відтворити

¹ Над цією тематикою працювали, насамперед, засновники українознавчих студій в Галичині: Кирило Студинський, Михайло Возняк, Василь Щурат, Ярослав Гординський та ін. (див. зокрема: *Гординський Я.* До історії культурного й політичного життя в Галичині у 60-тих рр. XIX в. / Я. Гординський. – Львів, 1917. – 264 с.; *Студинський К.* До історії взаємин Галичини з Україною в рр. 1860–1873 / К. Студинський // Україна. – 1928. – Кн. 2(27). – С. 6–40). Надзвичайно насичена інформацією стаття перемишльського дослідника Віктора Петрикевича, що простежив появу культу Т. Шевченка в контексті формування української національної ідентичності в Галичині (*Петрикевич В.* Історія культу Шевченка серед гімназійної молодіжі / В. Петрикевич. – Перемишль, 1914. – 68 с.). Узагальнювальний огляд зроблено в розвідці Богдана Загайкевича (*Загайкевич Б.* Культ Шевченка в Галичині до Першої світової війни / Б. Загайкевич // Записки НТШ. – Т. 176. – С. 253–262). Радянські українські автори Максим Комишанченко та Микола Дубина розглядали формування галицького культу Т. Шевченка як процес ідейної боротьби навколо спадщини поета, їх дослідженням притаманне вибіркоче використання джерельних матеріалів (*Комишанченко М.* Тарас Шевченко в українській критиці (50–60-і роки XIX ст.) / М. Комишанченко. – Київ, 1969. – 196 с.; *Дубина М.* За правду слова Шевченка. Ідеологічна боротьба навколо спадщини Т. Г. Шевченка в Західній Україні (1842–1939) / М. Дубина. – Київ, 1989. – 168 с.). Серед багатьох сучасних досліджень виділяються роботи Олеся Федорука (*Федорук О.* До історії становлення культу Шевченка у Галичині у 60-х рр. XIX ст. (народовці і Куліш) / О. Федорук // Київська старовина. – 2001. – № 4. – С. 56–68), Петра Арсенича (*Арсенич П.* Традиції народних вшанувань Тараса Шевченка на Прикарпатті / П. Арсенич // Народна творчість та етнографія. – 2002. – № 3. – С. 21–35),

повнішу і динамічнішу картину історії творення культу Т. Шевченка як важливої складової національного проекту. Мета цієї статті – дослідити, як практика публічного читання Шевченкових поезій стала чільною формою вшанування його роковин, а також вплинула на формування спільноти українських народовецьких діячів й призвела до інституціоналізації української національної ідентичності в Галичині.

Належність до певної світської культурної традиції чи не вперше почали сприймати як визначальний чинник національної ідентичності українців (русинів) південно-східної Східної Галичини* в 60-х роках XIX ст. Якщо полоніфікатори вважали, що русини мають залишитися частиною польської нації як у культурному, так і в політичному плані, то “старорусини”, заперечуючи ще від 1848 р. концепцію національної спільності поляків та українців, далі орієнтувалися на книжну церковну культуру. У середовищі старорусинів виділилося декілька груп: церковні кола (т. зв. “святоюрці”), проурядові лоялісти, прибічники подальшої інтеграції з російською культурою і, зрештою, прихильники народної мови та національно-культурної єдності з Наддніпрянською Україною. У 1850-х роках із староруського угруповання чіткіше виокремилися русофіли, що вважали Галицьку Русь частиною панруського культурного простору. Натомість ранні народовці 1860-х років послідовно орієнтувалися на новочасну українську культуру, сформовану в Наддніпрянській Україні. Активне розповсюдження й публікація творів Т. Шевченка в Галичині у першій половині 1860-х років стали основним чинником формування і поширення української національної ідентичності.

Збереглося чимало свідчень учасників українського руху про те, що саме читання поезій Т. Шевченка спричинило переворот у їхній свідомості, стало вирішальним поштовхом до українського самоусвідомлення, захоплення “українською ідеєю”. У тогочасному листуванні та пізніших спогадах галицько-руські діячі, пояснюючи джерела та причини української ідентифікації чи відмови від неї, часто вказували на вплив художньої літератури. Мабуть у цьому випадку можемо говорити про “літературно-зумовлений” націоналізм, бо національно-політичні ідеали часто збігалися з поетичними. Для декого нова національна самоідентифікація визначалася народницьким соціальним світоглядом українських авторів, відповідно до якого культура простого народу мала стати основою для розвитку високої культури, й саме народ розглядався основною дійовою особою історії. Проте найбільше захоплювали романтичні твори про козацьке минуле, внаслідок чого Шевченків поетичний простір із Дніпром, степами і могилами ставав національним простором і галицьких русинів-українців. Як вказують студії Григорія Грабовича, поезії Тараса Шевченка були чимось більшим, ніж художньою розробкою історичної теми. Вони писалися як “свята правда” про козацьку минувшину,

Горя Райківського (*Райківський І. Ідея української національної єдності в громадському житті Галичини XIX століття / І. Райківський. – Івано-Франківськ, 2012. – 932 с.*). Особливо потрібно згадати журнальне дослідження Романа Горака, що в оновленій версії недавно вийшло друком також і як монографія. Воно містить чимало маловідомих фактів, проте має чимало хиб, властивих популярному нарисові (брак покликань, громіздкі цитати тощо). Загальна інтерпретація подій вибудована за дещо провіденційною логікою – автор розглядає поширення української ідентичності в Галичині як процес із наперед визначеним результатом (*Горак Р. Прихід / Р. Горак // Дзвін. – 2003. – Ч. 5–6. – С. 27–65; Ч. 7. – С. 47–62; Горак Р. Прозвані юродивими. Есеї про Тараса Шевченка / Р. Горак. – Львів, 2011. – 248 с.*).

* Надалі в тексті статті мовитиметься лише про східну частину австрійської провінції Галичина, хоч і вживатиметься її повна назва.

надавали козацтву універсальної вартості, поєднуючи минуле і сучасне, вияснюючи навколишню реальність². Як кожна міфічна структура, міф козацтва міг ставати основою для самоідентифікації читачів, спричиняти зміну цінностей і поведінки.

Розвиток народовецького руху в Галичині можна розглядати як поширення певних читацьких середовищ і практик. Перед заснуванням легальних громадських товариств наприкінці 1860-х років діяльність народовців зосереджувалася навколо читання, поширення, коментування різних видань, зокрема періодичних, й проходила в напівлегальних “козацьких громадах” серед гімназійної молоді, що виконували роль своєрідних читацьких гуртків.

Українські дослідники, які ретельно шукали відомості про читання Шевченкових творів у Галичині, зазначали, що до 60-х років XIX ст. тільки невелике коло патріотичних читачів знало його поезію³. У 40–50-х роках XIX ст. відомості про Т. Шевченка лише зрідка появлялися в галицькій пресі, частіше в польській або в полонофільській, а його твори були доступні одиницям і не мали відчутного впливу на суспільно-культурне життя⁴. Найімовірніше, вперше в Галичині Шевченкові поезії прочитали близько 1842 р., коли альманах “Ластівка” (Петербург, 1841) потрапив до середовища діячів “Руської Трійці”. Відомо, що тоді ж Маркіян Шашкевич переписав у свій зшиток поезій і народних пісень баладу Тараса Шевченка “Причинна”⁵. Однак твори Т. Шевченка не появлялися в полі публічного дискурсу аж до революційних подій 1848–1849 рр. У 1848 р. декілька згадок про нього було вміщено у львівському часописі “Дневник руский” (“Dnewnyk Ruskiy”), який видавав Іван Вагилевич⁶. У редакційній статті “Слово о Русі і єї політичском становищи” “патріотичні письма Шевченка” трактувалися як доказ національної самобутності української літератури та здатності українського народу стати вільним і незалежним⁷. Того ж 1848 р. на Соборі руських вчених про Тараса Шевченка згадав у промові Микола Устиянович⁸. Проте протягом 1850-х років, в умовах неоабсолютистських урядових обмежень, Шевченкові поезії поширювалися лише серед вузького кола національних діячів і майже не потрапляли на сторінки преси.

Одночасно із політичними реформами початку 1860-х років галицько-руське громадське життя зазнало нового піднесення, про що свідчить стрімкий зріст кількості українських видань у Галичині. Безумовний вплив на це мали політична лібералізація монархії Габсбургів та пожвавлення українського життя в межах Російської імперії. Літературні твори та наукові праці, написані українськими авторами з Наддніпрянщини (Тарасом Шевченком, Пантелеймоном Кулішем, Миколою

² Grabowicz G. Three Perspectives on the Cossack Past: Gogol', Ševčenko, Kuliš / George Grabowicz // Harvard Ukrainian Studies. – 1981. – Vol. 5. – No. 2. – P. 171–194.

³ Напр., К. Студинський зміг нарахувати тільки п'ятьох галицьких українців, котрі, як він припускав, добре знали поезію Шевченка перед 1861 р. (*Студинський К.* До історії взаємин... – С. 13.). Див. також: *Загайкевич Б.* Культ Шевченка... – С. 254.

⁴ *Дубина М.* За правду... – С. 11; *Комішанченко М.* Тарас Шевченко... – С. 168.

⁵ *Райківський І.* Ідея української національної єдності... – С. 260, 262.

⁶ “Руська трійця” в історії суспільно-політичного руху і культури України / [відп. ред. Ф. Стеблій]. – Київ, 1987. – С. 186.

⁷ Dnewnyk Ruskiy. – 1848. – 18. X. – Cz. 8. – S. 30–31. Тут і далі всі дати виходу періодичних видань подані за григоріанським календарем.

⁸ *Гординський Я.* До біографії й характеристики Миколи Устияновича / Я. Гординський // Записки НТШ. – Львів, 1911. – Т. 104. – С. 99.

Костомаровим, Марком Вовчком, Григорієм Квіткою-Основ'яненком, Іваном Котляревським, Дмитром Бантиш-Каменським, Миколою Маркевичем), окремі числа петербурзької “Основи” тощо почали поширюватися серед галицько-руських читачів, насамперед університетської, семінаристської та гімназійної молоді.

З березня 1861 р. у львівській газеті “Слові” виходять спочатку короткі, а потім довші біографії Т. Шевченка, що спричинили перші вияви його культу. Довідавшись про смерть поета, українські студенти у Львові почали носити чорні кокарди. Група майбутніх народовців планувала видати збірку художніх та історичних праць “Китиця на могилі Тараса Шевченка”, альтернативну до альманаху “Зоря Галицька яко альбум” Богдана Дідицького⁹. У липні 1861 р. у “Слові” опубліковано допис Володимира Бернатовича з докладнішою інформацією про похорон та перепоховання поета, що “поклав тривкі основи під культ Шевченка в Галичині”¹⁰.

Тоді ж Володимир Бернатович привіз окремі рукописні копії Шевченка до Львова, зустрівся зі студентами Володимиром Шашкевичем, Данилом Тянякевичем та кількома іншими і розповів їм “про Україну, Київську громаду, про Шевченка, Куліша, Костомарова, Марка Вовчка і т. д.”¹¹ Однак справжнє поширення творів Т. Шевченка у Галичині розпочалося наступного року. Вже хрестоматійною стала згадка про те, що весною 1862 р. Михайло Димет, власник крамниці у Львові, правдоподібно за порадою студентів семінарії або ж редактора львівського “Слова” Богдана Дідицького, привіз із Києва видання Шевченка і швидко їх розпродав¹². Були також й інші способи їх поширення – збереглося декілька списків книг з українознавчої тематики, отриманих у 1861–1862 рр. із підросійської України. Серед інших книг Іван Верхратський вказав і петербурзьке (т. зв. “симиренківське”) видання “Кобзаря” 1860 р.¹³. Відомо, що тоді ж львівські семінаристи отримали лейпцизьке видання поезій Т. Шевченка 1859 р. поштою від П. Куліша¹⁴, а М. Димет також привіз окреме видання “Гайдамаків”¹⁵. Однак ці книги (а також інші видання, наприклад, “Чигиринський Кобзар і Гайдамаки”, 1844) через високу ціну залишалися недоступними значній частині освічених галицьких русинів, особливо студентській і шкільній молоді¹⁶. Хоч деякі твори Т. Шевченка з’явилися у 1861–1862 рр. на сторінках львівського польського “Dziennika Literackiego”, а згодом у “Слові”, систематично Шевченкові поезії публікували лише народовецькі

⁹ Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника (далі – ЛННБ ім. В. Стефаника). Відділ рукописів. – Ф. 11 (Барвінські). – Спр. 3875. – Арк. 1 (лист В. Шашкевича, 3 грудня 1866 р.); Слово. – 1861. – 19 червня. – Ч. 40. – С. 233.

¹⁰ Загайкевич Б. Культ Шевченка... – С. 255.

¹¹ Возняк М. Недрукована автобіографія Володимира Шашкевича / М. Возняк // Неділя. – 1911. – Ч. 36. – С. 4.

¹² Гординський Я. До історії... – С. 40–43. Деякі автори вказують, що вперше шевченківські видання М. Димет привіз у Галичину ще в жовтні 1861 р. (Дубина М. За правду слова Шевченка... – С. 23).

¹³ Верхратський І. З перших літ народовців (1861–1866) / І. Верхратський // Записки НТШ. – 1915. – Т. 122. – С. 82–84.

¹⁴ Гординський Я. До історії... – С. 151–152.

¹⁵ Петрикевич В. Історія культу Шевченка... – С. 26.

¹⁶ Гординський Я. До історії... – С. 44–45. Як зазначав В. Петрикевич, “ще й по 62 році твори Шевченка між старшою інтелігенцією на провінції були рідкістю, попадались в її руки припадково, або були зовсім незвісні” (Петрикевич В. Історія культу Шевченка... – С. 6).

часописи – “Вечерниці” (1862–1863), “Мета” (1863–1865), “Русалка” (1866) та ін.*. Натомість рукописні копії поширювалися переважно серед членів громад і тому не могли задовольнити читачький інтерес ширших кіл галицько-руської публіки¹⁷. Лише з виходом двохтомника “Поезії Тараса Шевченка” у Львові в 1866–1867 рр., що також розповсюджувався окремими зошитами, припинилося активне переписування Шевченкових творів. Можна припустити, що культ поета з’явився на хвилі громадського піднесення ще перед реальним ознайомленням галицьких читачів з його творчістю, тому для багатьох саме публічні декламації відкривали світ Кобзаря.

Через ріст популярності поезій і постаті Т. Шевченка найперші зібрання української суспільності Львова, яке організувало товариство “Руська бесіда”, частково нагадували літературні шевченківські вечори. Урочисте відкриття “Руської бесіди” відбулося 21 січня 1862 р. у Народному домі. Про цю подію на основі допису Якова Головацького від 30 січня 1862 р. повідомила, зокрема, і петербурзька “Основа”¹⁸. Після вступної промови ініціатора створення товариства Юліана Лаврівського виступив гімназійний викладач Євген Згарський. На думку останнього, “Руська бесіда” мала виконувати інтеграційну функцію серед різних станів руського населення Львова і Галичини. Володимир Шашкевич прочитав свою поезію “Нинішня піснь”, Микола Устиянович виголосив “Згадку про Маркіяна Шашкевича”, а тоді студент Микола Кульчицький (про нього не маємо детальніших відомостей) продекламував вірш Тараса Шевченка “До Основ’яненка”, як повідомляло “Слово”, “на загальне возванье двократно”. Можливо, тоді ж були прочитані й інші твори Кобзаря, бо в листі до “Основи” Яків Головацький захоплено згадував, “як то красенько виголошали наші молодці гарні стихи Тараса Шевченка”. Наприкінці хор виконав твори на слова Т. Падури, І. Гушалевича та Я. Головацького¹⁹.

Другому декламаційному вечору, що відбувся 26 лютого 1862 р. – в першу річницю Лютневого патенту (по суті, тогочасної конституції), передувало урочисте богослужіння в Успенській церкві, яке відправив митрополит Григорій Яхимович²⁰. Вечір розпочався промовою гімназійного викладача Максима Іскрицького, котрий подякував імператорові за надання конституційних свобод, та хором виконанням австрійського гімну. Далі викладачі гімназії О. Торонський прочитав поему А. Могильницького “Скит Манявський”, а Є. Згарський – коротку лекцію про розвиток української літератури, виокремивши творчість Г. Квітки-Основ’яненка. Правдоподібно, саме її чув Емануїл Лисинецький, який згодом так описував свої враження про промову: “Згарський... вивів річ про красоту нашої народної поезії, про милозвучність нашого руського (sic!) слова виявлену в творах Шевченка.

* Окрім численних передруків Шевченкових творів, спогадів та розвідок про поета (зокрема, з петербурзької “Основи”) у “Вечерницях” і “Меті” були вперше опубліковані й інші його поезії (“Відьма”, “Русалка” “Чигрине, Чигрине”, “Плач Ярославни”, “Мені однаково”, “Н. Костомаров”).

¹⁷ Про зміст рукописних шевченківських збірників серед учнів галицьких гімназій див.: *Петрикевич В.* Історія культу Шевченка... – С. 28–29.

¹⁸ Основа (Санкт-Петербург). – 1862. – № 7. – С. 68–69.

¹⁹ От виділа “Руської Бесіди” // Слово. – 1862. – 25 січня. – Ч. 4. – С. 16. Тут і далі правопис цитованих текстів частково осучаснений.

²⁰ Слово. – 1862. – 22 лютого. – Ч. 12. – С. 48.

Хоч прононціяцію «руське» [замість «руске», без пом’якшеного «с». – О. С.] публіка почула вперше, то все-ж прийняла її без найменшого задиву, спокійно, як і цілу промову”²¹. Врешті Ксенофонт Климкович продекламував поему “Іван Підкова”. Як і попереднього разу, Шевченкова поезія найбільше захопила присутніх: “...содержаніє, як і превосходное проізношеніє сподобались слухателям так, що на общоє желаніє г. Климкович принужден бил его повторити”. У програму вечора входили також поезії Ю. Федьковича та В. Шашкевича, козацька дума про Самійла Кішку і виступ хору²². На думку одного з дописувачів “Слова”, на другому вечорі всі декламатори виступали сміливо й одержували гарячі оплески присутніх. Його особливе значення полягало в тому, що було вшановано “перших мужів Малої Русі” – А. Могильницького, Г. Квітку-Основ’яненка, Т. Шевченка і Ю. Федьковича. Надалі ж, на думку автора допису, опублікованого в тому ж номері, в якому вміщено опис першого шевченківського поминального богослуження, такі вечори мали припадати на кожну “народну річницю, в день смерті Руслана [Маркіяна Шашкевича], Тараса, Зубрицького і пр., в день 3 Мая, в іменини царя, і інні свята людювих споминок”²³.

За таким зразком проходили й наступні вечори “Руської бесіди” в Народному домі. На “святочній академії” 24 квітня 1862 р., присвяченій річниці одруження правлячої австрійської монаршої пари, Франца-Йосифа і Єлизавети, вчитель гімназії Фединкевич прочитав баладу “Тополя”²⁴. На святкуванні скасування панщини 15 травня 1862 р. К. Климкович – уривки з “Гайдамаків” та статтю П. Куліша з минулорічної петербурзької “Основи” “Чого стоїть Шевченко jako поет народний” – мабуть, основний шевченкознавчий текст того часу, що закладав основи символічного розуміння шевченківської поезії і сакралізованого сприйняття новочасної української національної ідеї. На закінчення вечора, тематично прив’язаного до теми “народної свободи”, В. Шашкевич на прохання присутніх тричі повторив вірш “Розрита могила”²⁵. Як бачимо, найбільший успіх у публіки мали твори Т. Шевченка з романтичним баченням історії українського козацтва та заторкненим питанням незалежності України. Як згодом згадував Олександр Барвінський, “з історичних творів Тарасових припадали нам до вподоби особливо сі, що романтичним настроєм підходили під наш романтичний погляд на нашу минувшину”²⁶.

У тому ж 1862 започатковано традицію шевченківських поминальних богослужінь у день смерті поета. На той час церковна сфера була важливою частиною патріотичного громадського життя, а поминальні богослуження часто організували як польські, так і руські діячі для вшанування заслужених громадських

²¹ Щурат В. Святковане роковин смерті Шевченка в Галичині (1862–1870) зі споминами о. Е. Лисинецького і ст. рад. Т. Реваковича / В. Щурат // Неділя. – 1911. – Ч. 11–12. – С. 6. Саме цього місяця у Львові почав виходити перший народовецький часопис “Вечерниці”, в якому від першого числа послідовно вживався етнонім “руський” (див., напр.: Передне слово // Вечерниці. – 1862. – 1 лютого. – Ч. 1. – С. 1), тоді як “Слово” частіше використовувало традиційніше “русский”. Це нововведення розкритикували консервативніші дописувачі віденського “Вістника”: Вістник. – 1862. – 25 лютого. – Ч. 15. – С. 58–59.

²² Слово. – 1862. – 1 березня. – Ч. 14. – С. 56.

²³ Федько Клепайло. Із Стрийських долин // Слово. – 1862. – 15 березня. – Ч. 18. – С. 71.

²⁴ Вістник. – 1862. – 24 квітня. – Ч. 42. – С. 166–167.

²⁵ Вістник. – 1862. – 22 травня. – Ч. 52. – С. 206–207.

²⁶ Барвінський О. Спомини з мого життя. Перша частина / О. Барвінський. – Нью-Йорк; Київ, 2004. – С. 85.

діячів. Особливістю шевченківських було те, що, починаючи з лютого 1862 р., вони проходили в єдиній міській православній церкві на вул. Францисканській (на місці сучасної церкви св. Георгія УПЦ (МП) на вул. Короленка)²⁷. Зацікавлення й участь у них були зумовлені ростом т. зв. “обрядового” руху в середовищі галицьких греко-католиків, спрямованого на захист й очищення східнохристиянського церковного обряду. Однак, на думку консервативної частини греко-католицького духовенства, масова участь молоді у православних богослужіннях на честь Т. Шевченка була осудною і каригідною. Представники староруського угруповання вважали, що католики не можуть молитися в церкві за православного, бо не перебувають із ним у духовному зв’язку²⁸. Всупереч їм молоді народовці стверджували, що незважаючи на конфесійні поділи, творять духовну спільноту з “батьком Тарасом”, чия поезія спричинила переворот у їхньому світосприйнятті²⁹. До середини 1860-х років щорічні шевченківські поминальні богослужіння були головною формою громадської маніфестації історичної та національної єдності Галичини з Наддніпрянською Україною³⁰. Під час такого богослужіння на тетраподі стояв портрет поета, обрамлений лавровим листям, вишиковувалася вбрана в козацький одяг студентська молодь, роздавали поезії Т. Шевченка або ж інших авторів на його честь³¹.

У 1863 р. народовецька молодь спробувала продовжити вшанування шевченківських роковин літературним вечором у “Руській бесіді”. Однак, не бажаючи ставити під сумнів свою католицьку та габсбурзьку лояльність, управа товариства не дозволила його провести й навіть усунула літографічний портрет Т. Шевченка зі стіни зали товариства. Відмова управи “Руської бесіди” спричинила перший відкритий конфлікт між молодими народовцями і “старою Руссю”. На знак протесту народовці вирішили бойкотувати наступний музично-декламаційний вечір у “Бесіді”³².

Однак уже на вечорі, що відбувся 26 жовтня 1863 р., вперше прилюдно прочитано вірш “Ще не вмерла Україна”, авторство якого тоді помилково приписували Т. Шевченкові³³. На такому ж вечорі в листопаді 1863 р. декламовано поему “Сон”, яку незабаром, у 1865 р., заходами К. Климковича вперше було видано друком у

²⁷ Вуйцик В. Православна церква Св. Георгія // Вибрані праці / В. Вуйцик. – Львів, 2004. – С. 76–81.

²⁸ Як стверджував дописувач віденського “Вістника”, “Русини узнають Шевченка як одного з найлучших поетів русских..., но в релігійнім отношенні не мають с ним нічого спільного. Як такїі можем участвовати лише в богослуженні католическіім” (Вістник. – 1863. – 21 березня. – Ч. 19. – С. 74–75).

²⁹ Поминки Тараса Шевченка // Слово. – 1862. – 12 березня. – Ч. 17. – С. 68; Слово. – 1863. – Ч. 19. – 18 березня. – С. 79.

³⁰ Так, Іван Верхратський згодом стверджував, що ці богослужіння були першим виявом духового зближення Галичини до України. Див.: Денница. Письмо літературно-наукове. (Станиславів). – 1880. – Ч. 5. – С. 75.

³¹ Слово. – 1862. – 12 березня. – Ч. 17. – С. 68; Слово. – 1862. – 15 березня. – Ч. 18. – С. 72; *Верхратський І.* Перве поминальне богослуженне за упокой Тараса Шевченка 1862 р. в Галичині / *І. Верхратський* // Записки НТШ. – Львів, 1912. – Т. 108. – С. 145–147; *Петрикевич В.* Історія культу Шевченка... – С. 44.

³² *Шашкевич В.* Як ми поступали досі й як би нам дальше поступати / *В. Шашкевич* // Русь. – 1867. – Ч. 21. – 9 червня. – С. 3; *Молода Русь в роках 1860–66* // Діло. – 1892. – 18 лютого. – Ч. 29. – С. 1–2; *Возняк М.* Народини культу Шевченка в Галичині / *М. Возняк* // Неділя. – 1911. – Ч. 11–12. – С. 4.

³³ Вістник. – 1863. – 6 листопада. – Ч. 87. – С. 346. Текст вірша надруковано 1863 р. у львівському часописі “Мета” (№ 4. – С. 271–272).

Львові. Ця декламація резонувала із громадським невдоволенням російськими цензурними обмеженнями української літератури (т. зв. Валуєвським циркуляром), що тоді виявилось навіть серед русофільських кіл у Галичині. Описуючи реакцію львівської публіки на декламацію Шевченкової поеми та невтішні звістки з України, дописувач львівського “Слова” зазначав, що “Львовская Русь крѣпко заявила свое сочувствіе к страдающим от них [«московських централів»] братьям Українцам. На послідном декламаційном вечері в салях рускої Бесіди, в праздник св. Дмитрія, деклямовали наши молодци перед численно собравшоюся рускою публикою українскіи стихи Шевченка, которим при возраженіях против цариці Скатерині слідовали громкіи восклицки собранія, требующія стихів сих повторенія. А на домір тої демонстрації читал один наш молодой правник [можливо, В. Шашкевич] дописъ з України... і вся руска публика слухала сей жалостний вопль за-кордонской братіи с видимим глубоким сочувствіем”³⁴.

Шевченківське поминальне богослужіння 1864 р. у Львові засвідчило, на думку автора, що день вшанування “безсмертного Тараса” став святковим “народним праздником” для вільнодумної й освіченої Русі³⁵. Того ж року олійний портрет Т. Шевченка, придбаний за кошти молоді, повернувся в “Руську бесіду”³⁶. 5 травня 1864 р. на сцені львівського Народного дому тріумфально (“при битком набитой салі, к необикновенному восторгу всіх присутствовавших зрителей”) пройшла прем’єра п’єси “Назар Стодоля”³⁷. Однак спроба провести шевченківський декламаційно-музичний вечір 10 березня 1865 р. знову наштотхнула на заборону управи “Руської Бесіди”³⁸.

Музично-літературні вечори “Руської бесіди” першої половини 1860-х років стали попередниками пізніших регулярних шевченківських “вечерниць” у Галичині. Показово, що в ті роки на них приходили як молоді прихильники народо-вещького руху, так і чільні діячі “старої Русі”. Дописувач “Слова” із задоволенням стверджував, що декламаційні вечори в “Руській бесіді” об’єднують усю руську громаду у Львові, старших і молодших, в єдину родину³⁹. Особливо увагу звернув на присутність жінок та значення їхньої участі у громадському житті як інструменту деполонізації приватного простору галицьких русинів⁴⁰. Водночас спільна участь чоловіків і жінок у літературних вечорах занепокоїла консервативних авторів, які вважали, що народна мова (“хлопоманська термінологія”) Т. Шевченка не відповідала естетичним смакам жінок (“Шевченкова поезія... представляється перед ухом красилиць наших во всей низкой натуральности”⁴¹).

Значна частина староруських і русофільських діячів й далі наголошували на розмежуванні культури на “високу” книжну та “низьку” народну, а тому не підтримували захоплення поезією Т. Шевченка, що руйнувала цей бінарний поділ. Чільні представники русофільської течії, яка у другій половині 1860-х років стала домінантною, виступали за зближення з російською культурою і створення

³⁴ Слово. – 1863. – 25 листопада. – Ч. 90. – С. 357.

³⁵ Слово. – 1864. – 9 березня. – Ч. 17. – С. 68.

³⁶ Слово. – 1864. – 16 березня. – Ч. 19. – С. 76.

³⁷ Слово. – 1864. – 7 травня. – Ч. 33. – С. 132.

³⁸ Слово. – 1865. – 11 березня. – Ч. 17. – С. 4.

³⁹ Слово. 1862. – 22 лютого. – Ч. 12. – С. 47–48.

⁴⁰ Поминки Тараса Шевченка... – С. 68.

⁴¹ Вістник. – 1863. – 20 липня. – Ч. 56. – С. 222.

спільної “загальноруської” мови та літератури. Натомість редакція й дописувачі віденського “Вістника”, який представляв консервативні кола староруських діячів, займали здебільшого посередню позицію між орієнтацією на російську та українську літератури. Вони виступали за максимальне збереження книжних і галицьких діалектних мовних форм й розглядали шевченківський напрям у літературі не як визначальний, а лише як один із можливих. “Не від нас залежить нині той вопрос рішити: куда ми с нашим малоруським язиком зайдемо? Ми сіе оставляем обстоятельством і времени, но ніяк не можем згодитись на одну або другу крайність – т. є. московщину ілі українщину – ми позостаєм в добрій вірі при наслідію наших отець, полнім багатства язикословного і точнім щодо правил граматических”⁴², – стверджував один із дописувачів часопису.

Однак, незважаючи на окремі розходження, перші вечори “Руської бесіди” поєднували елементи прогабсбурзької лояльності, місцевого галицько-руського патріотизму і зацікавлення козацькою Україною. Поезії Т. Шевченка декламували разом із творами галицьких українських письменників і цим творили спільний національний канон – однак, якщо староруські діячі вище цінили місцевих авторів, то для народовців геніальність “батька Тараса” й недосяжна довершеність його поезії була безсумнівною. Очевидна перевага Шевченкової творчої спадщини над місцевою галицько-руською літературною продукцією використовувалася як аргумент на користь українофільської орієнтації. “Абож є у нас такі писаки, як на Україні? Хто з наших Галицьких зрівнає Шевченькови, Основьянькови, Кулишеви, і іншим? чомуж не приймити того, що добре – а своє малоруське?”, – такі риторичні запитання ставив львівський часопис “Вечерниці”⁴³.

Цікаво, що дехто з чільних русофільських діячів не вбачав протиріччя між вшануванням творчості Шевченка й орієнтацією на Росію. Так, Богдан Дідицький приписував Тарасові Шевченкові та Маркові Вовчку намір створити таку літературу і культуру, яка була би зрозумілою як українцям, так і росіянам, і була б їхнім спільним надбанням⁴⁴. Дещо незвично для сучасного розуміння літературних процесів у Галичині Б. Дідицький вважав, що твори українських письменників найефективніше відучують галичан від польської манери наголошування слів та віршування, а отже, сприяють поширенню російського силабічного ладу (його він вважав “чоловічим” і протиставляв “жіночому” – польському). Так, і І. Котляревський, і Т. Шевченко, на його думку, були “поневольними” перемитниками літературних багатств, створених “на Русі”⁴⁵.

Окрім вечорів “Руської бесіди”, в першій половині 1860-х років музично-декламаційні вечори відбувалися і у стінах греко-католицьких духовних семінарій у Львові та Перемишлі. З допису до львівського “Слова” довідуємося, що такий вечір заходив львівських семінаристів, які тоді ж створили першу народовецьку громаду в Галичині, відбувся 16 грудня 1862 р. Він розпочався традиційною пісню-гімном “Щастя нам Боже”, потім декламували поетичні твори, зокрема Д. Тянячкєвич

⁴² Вістник. – 1863. – Ч. 40. – С. 158.

⁴³ Стрижено голено // Вечерниці. – 1862. – 1 березня. – Ч. 5. – С. 37.

⁴⁴ Дідицький Б. Своєжитєвєві записки / Б. Дідицький. – Львів, 1908. – Ч. 1. – С. 45.

⁴⁵ Там само. – С. 31.

прочитав поему “Невольник” – “вічно правдиву поезію нашого геніального кобзаря”. Наприкінці співав хор, а оркестр грав коломийку⁴⁶.

У першій половині 1860-х років напівпублічні або й таємні “Шевченківські вечерниці” народовецькі гімназійні громади влаштовували і в інших містах Галичини: Перемишлі, Тернополі, Станиславові, Самборі та ін. Щоб купувати дорогі і часто недоступні учням видання, зокрема й твори Т. Шевченка та народовецькі часописи, в яких вони публікувалися, громадівці засновували громадські каси, збирали членські внески, а отримані зі Львова чи куплені книги зберігали у громадській бібліотеці⁴⁷. Надіслані твори Т. Шевченка (видані або ж переписані) часто читали вголос товаришам. До кола шанувальників шевченківської поезії відтак входили як зацікавлені читачі, так і слухачі. Як згадував член станиславівської громади Остап Терлецький, єдиний примірник “Гайдамаків”, що надійшов зі Львова, “за пару день майже на шматки рознесли. Всім годі було дати нараз прочитати і за властителем тягнув ся все по школі цілий рій хлопців, яким він на голос мусів читати цілу поему, поки не охрип. Потому виривав йому другий книжчину з рук і на коридорі в гімназії, або на вулиці, або де-будь починав читати далі...”⁴⁸. Характеризуючи вплив Шевченкової творчості, дослідник народовецького руху В. Петрикевич зауважив, що його поезії, переписані та завчені напам’ять молодими народовцями, привнесли низку нових понять і термінів: “...переписка громадян [членів народовецьких гуртків] переповнена словами і цілими рядками вибраними з Кобзаря, деякі з них приймались як сталі терміни і звороти в студентській мові... Многі ученики учились на память Кобзаря, щоби придбати собі знане української мови, щоби з него присвоїти собі соріам verborum [багатство слів]... Слова: правда, воля, слово і завіт Тараса найчастіше являють ся в привітах, і ними молодіж найбільше захоплювалась”⁴⁹.

Перший музично-декламаційний вечір у Самборі, на якому декламовано уривок із шевченківських “Гайдамаків”, відбувся в 1862 р. за участю як гімназійних учнів, так і професорів та урядовців у помешканні відомого громадського діяча Михайла Качковського⁵⁰. Але спроба самбірських громадівців провести декламаційний вечір на шевченківські роковини в 1864 р. наштовхнулася на відверту протидію та осуд того ж М. Качковського, що тоді вже перейшов на русофільські позиції⁵¹.

Однак в інших східногалицьких гімназійних містах, де діяли громади, шевченківські поетичні декламації стали регулярними⁵². Анатоль Вахнянин, на той час вчитель Перемишльської гімназії, так описував “пополуденок декляматорський” у листі до Данила Тянякевича: “Голосимо ще і «Івана Підкову», і уступи з «Наймички», і епілог до «Гайдамаків», і «Перебендю». Я сам зірвався та виголосив... «Козачу смерть» Амвросія Могили [Метлинського]. Такі пополуднівки виправимо

⁴⁶ Слово. – 1862. – 31 грудня. – Ч. 100. – С. 390.

⁴⁷ ЛННБ ім. В. Стефаніка. Відділ рукописів. – Ф. 1. – Спр. 560. – Арк. 5 (лист А. Вахнянина до Д. Тянякевича); 76 (лист перемишльської громади до Д. Тянякевича, 28 травня 1864 р.).

⁴⁸ Терлецький О. Галицько-руське письменство 1848–1865 р. Уваги й спомини / О. Терлецький // ЛНВ. – 1903. – Т. 24, кн. 10. – С. 10.

⁴⁹ Петрикевич В. Історія культу Шевченка... – С. 32, 34, 40.

⁵⁰ Там само. – С. 43.

⁵¹ ЛННБ ім. В. Стефаніка. Відділ рукописів. – Ф. 1. – Спр. 560. – Арк. 33зв. (лист А. Лаврівського до Д. Тянякевича).

⁵² Див. детальний опис напівтаємних і таємних шевченківських святкувань у містах Східної Галичини в 60–70-х рр. XIX ст. у Петрикевич В. Історія культу Шевченка... – С. 40–48.

що суботи – і у наступну зберемось – хлопці розігрілись сим огнем”⁵³. Тернопільська громада, судячи з листа Івана Пулюя, навесні 1864 р. щонеділі влаштувала годинні літературні “декламації” за участі своїх членів⁵⁴. О. Барвінський, який належав до тернопільської громади з весни 1865 р., так згадував про популярність поета: “...переписуване Шевченкових творів причинилося до того, що писці вичувалися Шевченкових творів напам’ять..., а на громадських сходинах декламували ми головню Шевченкові твори... Роковини смерти Кобзаря України-Руси святкували ми яко велике народне свято і промовами та відчитами про поета, его жите, діяльність і твори, деклямаціями его творів і співами, з-поміж котрих «Ще не вмерла Україна»... стала нашим народним гимном”⁵⁵.

Роман Заклинський, описуючи діяльність станіславівської громади, до якої він належав від 1867 р., згадував про “Шевченківські вечерниці” (“зі співами, декламаціями і відчитами”) як про одну з найважливіших подій у її житті, що відбувалася щороку і вимагала значних організаційних заходів “громадян”. Як правило, їм передувало богослужіння у греко-католицькій церкві, яке замовляли начебто за батька когось із учнів, “батька Тараса”. Здебільшого “вечерниці” проводили таємно – лише за участі членів громади (“під час Шевченківських вечерниць, що зачинали ся звичайно коло 7 год. вечером, замикано двері на ключ, заслонювано вікна (звичайно простиралом) і замикано віконниці знадвору”), однак наприкінці 1860-х років їх декілька разів влаштувано в готельних кімнатах для ширшого кола учнів (до 40 осіб). Із тогочасних поетичних декламацій Р. Заклинському запам’ятався “довгий Шевченковий «Сон»”⁵⁶.

Поезії Шевченка могли декламувати і на провінційних приватних зібраннях галицько-руської інтелігенції, особливо тих, де разом сходилися молоді студенти та старші віком священики. Перші враження, винесені з таких вечорів, часто залишалися на все життя як момент відкриття козацької України. Тит Ревакович так згадував про різдвяний вечір 1863 р. у параха с. Любинець біля Стрия о. Михайла Лопатинського. Господар прочитав присутнім “з повним зрозумінем і з великою експресією поему Шевченка «Гамалія». Всі з українців, що чули сю поему, були одушевлені. Любували ся красою української мови, силою вислову і поезією картин минулого. Завзятість «чубатих Славян» заповнювала нас, пронікала наскрізь нашу душу”⁵⁷. Цікаво, що “Гамалію” декламував, “пориваючи старших”, на святкових зібраннях греко-католицьких священиків наприкінці 1870-х років Іван Франко⁵⁸.

У другій половині 1860-х років публічні щорічні світські літературні шевченківські вечори (шевченківські “вечерниці”) стали головним способом вшанування пам’яті поета. Натомість традиція поминальних богослужень занепала у зв’язку із загостренням конфлікту між русофілами і народовцями. Під впливом подій у

⁵³ ЛННБ ім. В. Стефаніка. Відділ рукописів. – Ф. 1. – Спр. 560. – Арк. 31–31 зв. (лист А. Вахнянина до Д. Тянячкєвича).

⁵⁴ Там само. – Арк. 60 зв. (лист І. Пулюя до Д. Тянячкєвича, 20 січня 1864 р.).

⁵⁵ Барвінський О. Спомини з мого життя. Перша частина... – С. 84–85.

⁵⁶ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДАІЛ України). – Ф. 309 (Наукове товариство ім. Шевченка). – Оп. 1. – Спр. 1359 (Р. Заклинський. “Спомини про громаду станіславців, 1867–1877”). – Арк. 4–8, 19.

⁵⁷ Ревакович Т. З початків ширеня поезій Шевченка в Галичині / Т. Ревакович // ЗНТШ. – 1918. – Т. 126–127. – С. 260.

⁵⁸ Рошкевич М. Спогади про Івана Франка / М. Рошкевич // Спогади про Івана Франка / [упоряд. М. Гнатюк]. – Львів, 1997. – С. 108.

сусідній з Галичиною Холмській єпархії і того, що лідери обрядового руху перейшли на русофільські позиції, народовці переосмислили значення церковно-обрядових питань. Якщо на початку 1860-х років вони схилились до максимального церковно-обрядового зближення з наддніпрянськими православними українцями, то наприкінці десятиліття розвинули концепцію співіснування двох конфесійних груп всередині української нації. В. Шашкевич, який ще в 1862 р. захоплено називав проведення шевченківського богослуження початком “нової ери”, в 1867 р. вважав, що вони опосередковано були заінспіровані з Росії⁵⁹. Як встановив В. Петрикевич, шевченківські поминальні богослуження продовжувалися у Львові ще до середини 1880-х років, але цікавили щораз вужче коло осіб⁶⁰.

Натомість “Шевченківські вечерниці” стали важливим чинником впливу українських народовецьких діячів на міський публічний простір. Уперше як прилюдна громадська подія “вечерниці”, повністю й відкрито присвячені Т. Шевченкові, відбулися в Перемишлі 10 березня 1865 р. Як і на літературних вечорах “Руської бесіди”, на них декламували не лише поезії Т. Шевченка, але й вірші С. Воробкевича, А. Метлинського, Ю. Федьковича. З творів Т. Шевченка прочитано як вже добре відомі в Галичині романтичні поезії (“Гамалія”, “Хустина”, “Причинна”, уривок із “Гайдамаків”), так і дидактичне послання “І мертвим, і живим...”. На “вечерницях” вперше прилюдно виконано пісню-хор “Ще не вмерла Україна”⁶¹, музику для якої написав М. Вербицький. Програма “вечерниць” також охоплювала оперні увертюри, солоспіви і хорові пісні А. Вахнянина та І. Лаврівського і промову Д. Танячкевича⁶². Особливий ефект мав прикінцевий вірш К. Климковича “На вічну пам’ять Тарасові”, що немовби резонував із гімном “Ще не вмерла Україна”.

У звіті про шевченківський вечір народовецький рецензент часопису “Мета” спробував передати емоційний стан публіки під час декламування А. Вахнянином уривка “Титар” із “Гайдамаків”, зокрема уважно й мовчазне сприйняття поезії й одноголосне її схвалення наприкінці: “Під час «Титаря», наче мак посіяв, так тихо-тихесенько було: все з напруженням слухало, а на кінець вся людність, мов пробуджена з чаруючого сну, якби в один голос, згриміла нескінчущим окликом похвали”⁶³. З цього короткого опису бачимо, як спільне емоційне, майже гіпнотичне переживання, після якого йшло колективне пробудження, сформувало в уяві дописувача цілісний образ публіки, яка реагує й діє одноставно, “в один голос”.

Цей опис був реакцією на скептичну репліку львівського “Слова”. Її автор намагався відкинути козакофільський й визвольний дискурс народовців як неприйнятний й незрозумілий для галицько-руських жінок: “Слухати безперестанно... про козацьку волю, про щербату долю, про поле кровію зліяне, костями застелене, про убійства и вороги, то не могло приятно дійствовати на публику, особливо женского пола, котра хотіла враз і забавитись, і ублажитись”⁶⁴. Натомість, на думку

⁵⁹ Шашкевич В. Як ми поступали досі... – С. 3.

⁶⁰ Петрикевич В. Історія культу Шевченка... – С. 37.

⁶¹ Вечерниці в пам’ять Тараса // Мета. – 1865. – № 3. – С. 79–84; Будеволя [Д. Танячкевич]. Прощальна річ, говорена на вечерницях в Перемишлі в пам’ять Тараса Шевченка / Д. Танячкевич // Мета. – 1865. – № 3. – С. 84–88.

⁶² Петрикевич В. Історія культу Шевченка... С. 48–52.

⁶³ Вечерниці в пам’ять Тараса... – С. 81.

⁶⁴ Слово. – 1865. – 15 березня. – Ч. 18. – С. 4.

дописувача “Мети”, декламації могли не сподобатися тільки “тенденційним противникам нашої народної ідеї”, тоді як “кріваваславна традиція” була цінною як для “батьків і молодців”, так і для “матерів і дівчат”. Оскільки на той час важливим засобом залучення жінок до суспільного життя вважалася їхня участь у “руських балах”⁶⁵, то народовецький автор іронічно вказав на несумісність “шаленого маскараду” із “сумовитим народним святом”. Натомість участь у шевченківських “вечерницях”, хоч і не позбавлених розважальних елементів, давала змогу також і жіночій частині аудиторії набиратися “мужнього духа”.

Від 1866 р. шевченківські “вечерниці” періодично відбувалися у Відні, де навчалось чимало українських студентів із Галичини. Перший концерт влаштовано на відзначення п’ятих роковин Т. Шевченка за участі слов’янських студентських товариств. А. Вахнянин, який тоді навчався у Віденському університеті, був головним організатором вечора й автором вступного слова, натомість серед інших номерів Юліан Целевич виголосив поему “Невольник”⁶⁶. Після заснування українського товариства “Січ” у Відні в 1868 р. шевченківські поезії декламували на його першому вечорі на честь М. Шашкевича, а тоді майже щотижня – на сходах січовиків. Щорічні шевченківські концерти у Відні, як правило, згромаджували невелике коло людей і відбувалися в ресторанах. К. Студинський на підставі листів “січовиків” описував їх так: “...гості засідали при столах, споживали вечеру, пили кріглями пиво, а на естраді виголошували промови і деклямації, співано хорів та сольові пісні. В такий сам спосіб святкували інші Славяни свої народні свята”⁶⁷.

Натомість у Львові в 1866 р. навколо відзначення роковин Т. Шевченка знову зіткнулися представники “старої” і “молодої” Русі. 9 березня відбулося традиційне поминальне богослужіння у православної церкви, увечері – вистава “Назар Стодоля” на сцені Народного дому. Однак запланована раніше декламація присвяченого Т. Шевченкові вірша К. Климковича, що закінчувався закликком “Ні, ще не вмерла Україна!”, була заборонена⁶⁸. Лише 13 березня товариство “Руська бесіда” організувало музично-декламаторський вечір, на якому відома акторка Теофілія Бачинська продекламувала “Тополю”, щоправда не бездоганно, а наприкінці “публіка прийняла сильними плесканнями” пісню-гімн “Ще не вмерла Україна”, авторство якої й надалі приписували Т. Шевченкові⁶⁹. Поминальним богослужінням обмежилося львівське вшанування пам’яті поета і в 1867 р.⁷⁰.

⁶⁵ Серета О. Ruś będzie tańczyć! “Руські бали” у Львові як фактор польсько-українських взаємин у Галичині кінця 40-х – 60-х років XIX ст. / О. Серета // Львів: місто-суспільство-культура / [ред.: О. Аркуша і М. Мудрий]. – Львів, 2007. – Т. 6. – С. 310–332.

⁶⁶ П’яті роковини смерті Тараса Шевченка у Відні (Уривок з життя віденських русинів) // Русалка. – 1866. – Ч. 11. – 25 березня. – С. 85–87; Ч. 12. – 2 квітня. – С. 92–94; Вахнянин А. Спомини про засноване “Січи” / А. Вахнянин // “Січ”. Альманах в пам’ять 40-их роковин основанія товариства “Січ” у Відні / [зібрали і видали: д-р З. Кузеля і М. Чайківський]. – Львів, 1908. – С. 10.

⁶⁷ Студинський К. Два Шевченкові концерти з 1869 р. Сучасні гльосси / К. Студинський // Стара Україна. – 1925. – Ч. 3–4. – С. 67.

⁶⁸ Роковини смерті Тараса Шевченка // Русалка. – 1866. – 5 березня (ст. ст.). – Ч. 10. – С. 74–75; Климкович К. Тарасові на вічну пам’ять! У п’яті роковини його смерті / К. Климкович // Там само. – С. 73.

⁶⁹ Русалка. – 1866. – 25 березня. – Ч. 11. – С. 87–88.

⁷⁰ Слово. – 1867. – 13 березня. – Ч. 17. – С. 4.

Повністю присвячені Тарасові Шевченкові щорічні музично-літературні вечори стали регулярно відбуватися у Львові, починаючи лише з 1868 р. Того року “деклямаційно-музикальні вечерниці” пройшли 7 березня у невеликій кімнаті “Руської бесіди” в Народному домі за участі приблизно 50 осіб. На них співано двічі Шевченків “Заповіт” – на музику і М. Лисенка, і М. Вербицького. Шевченкові поезії декламували львівські народовці: найкраще, на думку О. Барвінського, Шевченкову “Наймичку”. Ці “прилюдні святкування Тарасових роковин” дали змогу львівській народовецькій громаді “виявити себе перед світом прилюдним народним обходом”⁷¹. Оскільки в наступні роки головний зал Народного дому залишався недоступним для шевченківських урочистостей, то 1869–1871 рр. вони відбувалися в залі міської Стрільниці (стрілецького товариства). У рецензіях про ці вечори, розміщених у народовецькій газеті “Правда”, значну увагу приділено, крім музичних номерів, виступам із шевченківськими поетичними декламаціями – Анатолія Вахнянина (декламував “Невольника” в 1869 р.) та Корнила Устияновича (декламував “Сон” у 1870 р., а також вірші свого батька)⁷².

Саме на цей час припадає остаточний занепад значення поминальних богослужінь. Ситуацію не рятувало й те, що наприкінці 1860-х років православним священиком у Львові став о. Григорій Воробкевич – відомий буковинський письменник і приятель багатьох галицьких народовців. У 1869 р. він із невдоволенням писав у листі до брата Сидора, що “як на тутешні відносини досить мало людей” прийшло на богослуження, тоді як значно більше (“самих дам найменше 200”) зібралися на світському шевченківському вечорі⁷³. Народовецький часопис “Основа” стверджував, що на шевченківський вечір 1871 р. прийшло майже 800 гостей, зокрема велика “громада руских женщин”⁷⁴.

На той час змінилося також і сприйняття Шевченкової творчості: зменшується зацікавлення романтичними історичними поезіями, натомість більший наголос робиться на його просвітницьких ідеях. Омелян Огоновський стверджував у статті “Погляд на важніші думки Шевченкові” з 1873 р., що народовці мріють не про відродження козацької України, а хочуть працювати над просвітою “простого люду”⁷⁵.

У першій половині 1870-х років львівські шевченківські вечори відображали певні зміни в балансі національно-політичних сил у Галичині й посилення позицій народовців. У 1872 р. і наступні роки шевченківські вечори за участю декількох сотень осіб урочисто проходили в залі львівської ратуші, що відображало порозуміння між частиною галицьких народовців і польських політиків. Перші, на відміну від старорусинів і русофілів, вважали необхідною співпрацю з проукраїнськими політиками серед галицьких поляків, останні були зацікавлені в послабленні

⁷¹ Барвінський О. Споми́ни з мого життя. Перша частина... – С. 120–121; Правда. – 1868. – Ч. 8. – С. 95–96.

⁷² Правда. – 1869. – Ч. 9. – С. 83–84; Правда. – 1870. – Ч. 3. – С. 144–145; Основа. – 1871. – 14 березня. – Ч. 18. – С. 180.

⁷³ Материяли до історії зносин Галичан з Буковинцями // Руслан. – 1908. – 26 серпня. – Ч. 183. – С. 3.

⁷⁴ Основа. – 1871. – 17 березня. – Ч. 19. – С. 181–182.

⁷⁵ Огоновський О. Погляд на важніші думки Шевченкові / О. Огоновський // Правда. – 1873. – 27 березня. – Ч. 3. – С. 114–125.

проросійських впливів серед галицьких русинів. Присутність на шевченківських “вечерницях” галицького намісника графа Агенора Голуховського і маршалка крайового сейму князя Леона Сапіги засвідчували визнання українського руху з боку урядових кіл⁷⁶.

Традиція вшанування роковин Т. Шевченка музично-декламаційними “вечерницями” поступово інституціоналізувалася також і в інших містах Галичини. Відомо, що в 1871 р. учням Перемишльської гімназії шкільна влада заборонила вшанувати поета відчитом⁷⁷, але наступного 1872 р. заходами гімназійного професора Євгена Желехівського в Перемишлі відбувся шевченківський вечір⁷⁸. Наприкінці 70-х – на початку 80-х років XIX ст. вечори стали публічно відбуватися і в інших містах Східної Галичини⁷⁹.

Так, шевченківські вечори ставали важливою подією українського громадського календаря. Утвердження через сталі суспільно-культурні практики культури Т. Шевченка в Галичині було своєрідним вододілом, що засвідчив перехід від “церковно-народного” до культурницького націоналізму. Перший термін я запозичив зі статті в газеті “Слово” з 1862 р., в якій саме так характеризувався суспільний рух галицьких українців. Поява культурницького націоналізму була результатом модернізації і секуляризації свідомості освічених галицьких українців. Нова світська література стала альтернативним до церковного обряду джерелом символів, навколо яких формувалася національна ідентичність. Очевидно, що цей процес не обмежувався до 60-х років XIX ст., але саме в цей час він вперше виразно виявився у громадському житті Галичини.

Публічні декламації Шевченкових поезій були важливим чинником впливу на колективну ідентичність освічених кіл галицьких русинів. Читання творів вголос для зібраної з метою їх вивчення чи вшанування автора публіки перетворювало її в окрему емоційну спільноту. Для відтворення й збереження цього відчуття, а особливо для формування спільної ідентичності навколо нього, було важливо, щоб таке читання було регулярним та ритуалізованим. Поезії Т. Шевченка опинилися в центрі публічного дискурсу русинів Галичини тоді, коли в освічених колах т. зв. “екстенсивне” читання преси, художньої літератури, до того ж мовчазне, прийшло на зміну традиційному “інтенсивному” читанню релігійних текстів⁸⁰. Однак власне голосне та “інтенсивне” читання вибраних творів Т. Шевченка стало поширеною практикою в колі його шанувальників у першій половині 60-х років XIX ст. Воно дозволяло не тільки ознайомитися з шевченківською поезією тим, хто не міг придбати опублікованих творів чи їх рукописних копій, але й спричиняло спільне переживання та давало

⁷⁶ *Петрикевич В.* Історія культу Шевченка... – С. 39; *Основа.* – 1872. – 12 березня. – Ч. 17. – С. 1–2; *Правда.* – 1873. – 27 березня. – Ч. 3. – С. 134–137; *Правда.* – 1874. – 13 березня. – Ч. 3. – С. 139–141.

⁷⁷ *Основа.* – 1871. – 21 березня. – Ч. 21. – С. 188.

⁷⁸ *Петрикевич В.* Історія культу Шевченка... – С. 42. Див. опис перемишльського шевченківського вечора 1872 р. у народовецькому часописі “Основа” (1872. – 19 березня. – Ч. 19. – С. 4).

⁷⁹ *Петрикевич В.* Історія культу Шевченка... – С. 39–42.

⁸⁰ Про концепції “інтенсивного”, “екстенсивного” читання й “читацької революції” зламу XIX ст. див.: *Darnton R.* What is the History of Books? / Robert Darnton // *Daedalus.* – 1982. – Vol. 111. – No. 3. – P. 79; *Wittmann R.* Was there a Reading Revolution at the End of the Eighteenth Century? / Reinhard Wittmann // *A History of Reading in the West* / [eds. Guglielmo Cavallo and Roger Chartier]. – Amherst, 1999. – P. 284–312.

змогу закріпити піднесене відчуття відкриття нових істин, смислів і значень та входження в український часопростір, що виникали в читачів і слухачів під її впливом.

Перші публічні декламації поезій Т. Шевченка стали важливим чинником не лише їх масового поширення, а й кристалізації відчуття національної спільноти, об’єднаної спільними ідеями й почуттями, серед українських діячів Галичини. Вони дозволяли долати межі вужчих соціальних груп (вікових, гендерних, конфесійних) і формувати ширшу українську публіку в міському просторі. Щорічні музично-декламаційні шевченківські “вечерниці” стали тривалою громадською практикою, що розвивала й підтримувала в її учасників відчуття належності до нової української національної культури.

Остап Серета. Первые публичные декламации поэзий Тараса Шевченко и шевченковские “вечерницы” в Галичине

Распространение и публикация произведений Т. Шевченко в первой половине 1860-х годов стали главными факторами формирования и утверждения украинской национальной идентичности в Галичине. Начиная с 1862 г., публичные декламации поэзий Т. Шевченко способствовали не только их распространению, но и формированию украинской публики в городском пространстве Галичины. Во второй половине 1860-х годов ежегодные светские музыкально-литературные вечера (“вечерницы”) стали главным способом чествования памяти поэта.

Ключевые слова: Тарас Шевченко, публичные декламации, национальная идентичность, Галичина.

Ostap Sereda. First public readings of Taras Shevchenko’s poetry and Shevchenko’s commemorative Literary evenings in Galicia

The article argues that dissemination and publication of Taras Shevchenko’s works were the main factors shaping Ukrainian national identity in Galicia in the 1860s. Since 1862 public readings of Shevchenko’s poetry contributed not only to its wide dissemination, but also to the formation of Ukrainian public in the urban space of Galicia. In the second half of the 1860s annual secular musical-literary evenings became the main way of commemorating Taras Shevchenko.

Key words: Taras Shevchenko, public readings, national identity, Galicia.